

Isten felé.

(Konferencia megnyitó beszéd Dunabogdányban).

A konferenciára való előzetes jelentkezés alkalmával több esetben alkalmam volt azt a kérdést hallani, hogy vajjon a konferencia csak hitelvi kérdésekkel fog-e foglalkozni? Körülbelül azt éreztem ki ezekből a hozzám intézett kérdésekből, hogy vajjon csak unalmas, ifju embert alig érdeklő, elvont, száraz teológiai, dogmatikai fejtegetések lesznek ezen a konferencián? S valóban nehéz volt erre a kérdésre rögtön felelni. Mert hogy magyarázzam meg hirtelenjében a kérdezősködő ifjunak, hogy pl. az Istenről vallott felfogásunk minden korban a legégetőbb mindennapi probléma, amely még a mindennapi kenyérnél is fontosabb, mert ez az utóbbi is az előbbin alapszik s éppen ezért ez a legizgalmasabb problémák közé tartozik; másrészt hogyan biztosítsam előre csak úgy látatlanban a részt venni kívánót, hogy éppen az ő lelkének alapvető kérdéseiről lesz szó, mert hiszen ma minden ifju lélek forrongó s a forrongás háttérében az új lélek, az új szellem, a vallási újjászületés áll.

Hogy az ifjuság lelke ma mily roppant változáson megy keresztül, azt nem szükséges megrajzolni. Az apák és fiuk ellentéte sohasem volt oly nagy és oly szenvedélyes, mint éppen napjainkban. Egyesek ebben csak gazdasági ellentétet vélnek felfedezni. Az öregek megszállva tartják a helyeket, a jó pozíciókat és a viláért sem akarnak alkalmat engedni a rossz sorban élő fiatal-ságnak. Várjon az ifjuság a sorára s ne legyen olyan törtető, ne kívánja magának az élet javait, amíg mi be nem tettünk vele. Ez az öregebb nemzedék válasza az ifjak követelődzésére. Aki azonban a dolgok mélyére akar pillantani, az egyebet is észre fog a háttérben venni, mint pusztá tülekedést az élet javaiért.

Az öregek és nagy részben a fiatalok életfelfogásának a háttérében is egy egész sajátos életfelfogás, a világnak egy

egészen különös értékelése rejlik, amely — mondhatnám — nem természetes, nem normális és éppen ezért nem is erkölcsi alapokon nyugvó. Ez a világfelfogás a primitív római-pogány világnézet, amely magát elrejtőzve a középkoron át is fenntartotta, amely a reneszánsznak nevezett mozgalom idején Európa földjén új életre támadt s a városokból, mint eddigi rejtkehelyeiből elővászorgott, majd erőre kapva elárasztotta a főurak, főpapok udvarait s végre a francia forradalomban teljes győzelmet aratott az intelligencián, hogy végre a XX. században az utolsó gyűrűhöz érkezve a falusi lakosságot és a kelet népeit hajtsa uralma alá az emberiség nagy tengerében. Ez a római-pogány szellem a középkoron át csak a jómódu városi lakosság körében tudott fennmaradni, mint a hajdani civilizáció központjaiban. A Burgok lakói voltak azok, akiket sohsem tudott a kereszténység szelleme teljesen átjárni, mert *a testi jólét, kényelem mindig nagy kísértés és nagy csábítás a keresztihordozás teológiájával szemben*; a burgok lakói, vagyis a bourgeois-k voltak azok, akik a középkor szellemi vezetőivel: a papokkal, lovagokkal és nemesekkel szemben az epikureus, szkeptikus, pantheista gondolatokat képviselték. Ez a bourgeois szellem — azt mondtam az imént — nem természetes, nem normális, nem erkölcsi alapokon nyugvó. Ez a megállapítás talán tulmerésznek látszik, különösen ha a reneszánsz nagy természetességét tekintjük s vele együtt az egész ujkornak, a francia forradalom szellemének nagy naturalizmusát. Ez a természetesség, ez a naturalizmus még ma is egy igen erős jelszó, amely benne él a köztudatban s ott mindennél jobban követeli az erkölcsi előítéletek eltörlését, mindinkább követeli a testi ösztönös élet jogait s gunyosan emlékezik meg azokról az időkről, amikor még a léleknek test feletti erős uralmát emlegették. Az a másik jelszó, hogy a bourgeois szellem nem normális, őszintén visszatetsző azok szemében, akik, mint Goethe Faustja, azt vallják, hogy itt a földi életben az élet minden javát fel kell használni, hogy életünket minél simábbá, minél szenvedésmentesebbé, minél élvezhetőbbé tegyük. Akik hajlandók e földi életben egy nagyszerű epikureista alkalmat látni, amely soha többé vissza nem tér, mert hisz csak egyszer élünk s aki e földi életet s annak összes alkalmait elvesztette, az mindent elveszített, mondom, akik a modern ujkori ember fausti szemüvegén keresztül

nézik a világot, azok számára semmisen méltóbb az elutasításra, mint az a megállapítás, hogy az ujkori civilizáció nem normális. S végül ez a bourgeois szellem nem is erkölcsi alapokon nyugvó. Mert erkölcsös csupán az, ami az embert előrelendíti, fölfelé azon az uton, amely számára rendelve van. Erkölcsös az, ami az örök célok, az örök értékek világa felé segít, amely erőimet gyarapítja, amely idegenergiámat fokozza, hogy az erkölcsi élet nagy és nehéz lejtőjén fölfelé tudjak kapaszkodni. Ezzel szemben már a bourgeois világnézetű Goethe megállapította, hogy „wir leben aus Früchten besseres Zeiten“ vagyis azokból a gyümölcsökből, felhalmozott energiákból élünk, azokat fogyasztjuk el, amiket a korábbi korok összegyűjtöttek. S valóban az ujkor rövid virágzása csak addig tarthatott, amíg korábbi vallásos korok önfegyelmzésének lelki tartalékai ki nem fogytak. Mert ma már kifogytunk mindezekből s a nagy idegösszeroppanások, a mind jobban terjedő lelki meghasonlás mind annak a jele, hogy az erkölcsi rezervoár kiüresedőben van s hacsak mi magunk rövidesen hozzá nem látunk újabb erkölcsi energiák szerzéséhez, lassan az egész világ örültek háza lesz, mert azzá fogja tenni az ujkori bourgeois szellem energia pazarló, erkölcsi törvényeket kigunyoló, azokat teljesen semmibe vevő szelleme. A római ember még lehetett testi értelemben természetes, epikureista, mert ő még közelebb állt az állatvilág naturalizmusához. De én, a mai ember a fejlődés folyamán oda jutottam, hogy én őt nem utánozhatom, nekem a lelki természetesség vagyis az önfegyelmzés útjain kell járnom, nekem a lelki, fékező energiákat kell kifejlesztenem, nekem fölfelé kell nézmem, ha tetszik, ha nem, az ideálok világa felé. Engem ebbe az irányba kényszerít, ha csak el nem akarok pusztulni, az örök szeretet, aki engem lelki tökéletességre, lelki természetességre, lelki hősiességre szánt, amely erények egyedül normálisak s amelyek a korábbi normalitást, az állati, testi normalitást visszaszorították a tudatalattiba, az alsóbbrendűség világába.

Az újkori ember, a bourgeois tehát, mint látjuk, a keresztény ember örök fölfelé törekvésével, örök nyugtalanságával, örök problémakeresésével szemben a kényelmes elnyugvás, a kényelmes életélvezés embere. A bourgeois itt akar élni, itt ezen a földön, őt a túlvilág nem érdekli. A bourgeois a lakását, a házát akarja úgy berendezni, mintha egy kis földi paradicsom volna.

A bourgeois mindehhez birni akarja a hozzá szükséges anyagi javakat, mert ha ezek hiányoztak s úgy következett el a végső dolog: a nyitott sir, akkor a bourgeois-gondolkodású ember (akí lehet az utolsó kötőrő napszámos is, mert nem a foglalkozás dönti el a bourgeois-szellemet) végtelenül szerencsétlennek éri magát, mert ezzel a gondolattal kell sirbafeküdni: az életet elveszíttem. A bourgeois-gondolkodásnak ezen a téren nem volt nagyobb és propagatívabb képviselője, mint a bourgeois-szellem látszólag, de csak látszólag nagy ellenfele: Marx Károly. A kommunista kiáltvány nem egyéb, mint az újkori szellemnek a tömegek számára való kátébafooglalása és a kommunista szellemnek mai nap a Keleten való állandó terjedése semmi egyéb, mint a földi javak, a földi jólét beteges megkivánásával azonos polgári szellem terjedése olyan tömegek közt, akik eddig a fegyelmező erők, a vallásos világnézetek u. n. béklyóiban éltek.

Ez az újkori bourgeois—marxista szellem természetesen, mint már említettem, földi jellegű. Ezt transcendens, túlvilági dolgok nem érdeklik. Vagyis olyan dolgok, melyek túlhaladják a földi életet, a földi célokat, azok teljesen idegenek, sőt értelmetlen ostobaságok előtte. Ebből a gondolkodásmódból a legszigorubb vaslogikával következik, hogy ez előtt a világfelfogás előtt nincs megvetendőbb, nincs utálatosabb, nincs kiírtandóbb valami, mint az a babona, hogy az ember élete egy másik földöntúli világgal van kapcsolatban, vagyis ebből a szellemből a legnagyobb kényszerűséggel következik az, hogy Istent meg kell gyűlölni annak, aki az újkori szellemnek, az újkori materializmusnak buzgó hive akar lenni. Mert kétségtelen, hogy ez is vallás, vagy inkább a vallás ellentétje, mert ember úgy nem élhet, hogy a végső dolgokkal szemben állást ne foglaljon.

Az újkori lélek legtermészetesebb és legkövetkezetesebb tételei ezek: Istent gyűlölni kell. Legfőbb érték a test java. A lélek a mult idők babonás ostobasága. Az új erkölcsstan hősiesége abban áll, hogy istent kiírtjuk az emberi szivekből s szakítunk teljesen a mult előítéleteivel.

Ez tökéletes, logikus rendszer, az kétségtelen. Az első állásfooglalásból a legszigorubbban következnek az összes többi tételek. S ezzel az első tétellel ime, eljutottunk végre e rövid elmefuttatás alapvető gondolatához: *Istennel szemben minden ember-*

nek állást kell foglalni. Az Isten gondolata ott van mindennapi életünk legmélyén, kikerülhetetlenül. Előbb gondolkoztunk Istenről, mintsem a kenyér gondja gyötört volna bennünket.

S azt is láthatjuk, hogy az Istennel szemben való állásfoglalásunk rejlik az egész gazdasági élet felépítésének mélyén. Mert az újkori gondolkodásnak, mely transcendenciát, vagyis Istent nem szeret, a legkövetkezetesebb fejleménye a földi élet abnormális szeretete, a pénz nagyfokú tisztelete, a profitéhség mindent elsöprő mámora, a kartellek örületes garázdálkodása és az a szemérmetlen vakmerőség, az az Isten ellen való lázadás, amely Isten javait tengerbe öntözi s az Isten teremtményeit eközben éhségre kárhoztatja. Ezt csak az öntelt és önző ember meri megcselekedni, aki azt hiszi, hogy övé a föld és nem az Istené.

S ugyanennek a világfelfogásnak logikus erkölcstani fejleménye az a nagy naturalizmus, amely az ösztönök felszabadíthatóságát, az ember állati részének korlátlan uralmát követeli, mintha mi nem is az angyalok világa felé tartó, felsőbbrendű eszményekre törekvő lények volnánk, hanem az ősi állat-ember primitív lelkének rajongó szerelmesei, akik örülünk, hogy minél mélyebben maradhatunk a testiség sötét örvényeiben.

Csak néhány példával mutattam rá, hogy Istennel szemben való állásfoglalásunk egész életünket, életfelfogásunkat befolyásolja, de a példákat folytathatnám s az egész emberi életre vonatkozólag kimutathatnám. A jelenben a gondolatvilág nagyrészt még ezeknek az eszméknek az uralma alatt áll, sőt a Keleten még csak most van ébredőben ez a nagy felszabadulási folyamat, de annyi bizonyos, hogy nálunk, Európában, mi már túl vagyunk a delelőn s az újkori gondolkodásmód estéje felé közeledünk. Ez az, amiről Spengler olyan jajveszékelve ír a Nyugat Alkonya című művében.

Az est azonban mindig utalás a bekövetkezendő hajnalra. Az éjszaka csillagai boldog hirnőkei a diadalmasan közeledő királynak: a fényes napnak. S nekünk, ifjuságnak erre kell készítenünk a lelkünket. S ki lesz ennek az új feltámadásnak a Hőse, Királya, Fényessége? Ki volna más, ha nem az Isten, akit eddig száműztünk az éjnek sötétjébe. Az új gondolkodásmód közepontjában ismét az Isten fog állni. Éppen ezért az új, eljövendő világot bátran nevezhetjük istenes, theocentrikus világnak.

Hogy ez az új szellemiség megszületőben van, azt bizonyítja a multtal elégedetlen emberiség sokféle újszerű tétova akarása, amely még szertefolyó, egység nélküli, mint minden ébredés, mint minden öntudatraeszmélés. Ma a felekezetek egész raja, a szpiritizmus, az okkultizmus, a teozofia, a keleti tanok beáramlása bizonyítják, hogy korunk nagyon hasonlít az ókori világ szétomlásához, amikor is a szertefolyó misztikus, istenkereső emberi vágyakból végre megszületett az új egység: a középkori kereszténység. Mi is egy ilyen új egységes evangéliumi világnézet felé törekszünk, amelynek középpontjában az Isten fog állani. Ez természetesen csak úgy lehetséges, ha az elmúlt idők egész ideológiája eltörlődik a lelkekről. És az ifjuság lelkében ma ez a folyamat megy végbe. Az ifjuság most csinálja a *tabula rasat*, vagyis lelke táblájáról most törli azokat az írásokat, amelyeket apái igyekeznek még oda felírni. Kayserling gróf írja az „Új világ születése” c. könyvében, hogy sosem élt még oly üreslelkű ifjuság a népvándorlás kora óta (64 l.) ezen a földön, mint a mai. A modern ifjú a motorbicikli, a sportpálya és a turisztika jellemzi. Igaza van, mert ahhoz, hogy az új világnézet megszülethessen, ahhoz előbb teljesen ki kell üríteni a régi tartalmakat. Darwin és Schopenhauer, Napoleon és a bécsi kongresszus, a francia forradalom véres romantikája és a ferenczjózsefi kor álidealizmusa teljesen elveszítették vonzó hatásukat az ifjú lelkekre s ezért napról-napra magukra vonják atyáink haragját. De a sportpálya és a motorbicikli ugyanezt a haragot keltik az öregebb nemzedék szívében, pedig ez inkább a segítségre való készséget kellene hogy felkeltse, ha nem is az öregek, de az illetékesek lelkében, mert ez a két mai főatrakció tulajdonkép hangos segélykiáltás, amely ezt zúgja a footballpályák levegőtrengető kitöréseiben: „Hol van az Isten, amely újra betöltse lelkem ürességét, hol van az új szellem, amely újra értelmet adjon az életemnek. Mert így, ideálok nélkül, benzinpuffogásban és labdaröpítésben lehet egy ideig élni, de sokáig, de örökké élni nem lehet. Felejtető narkotikumnak megfelelnek ezek, de ha a narkózis véget ér, ha a lelkem ismét kiált Isten után, akkor a benzin és a stadion csak egy kinos álom gyötrő képei lesznek, melyek az ébredés után fejfájást okoznak s egy új, egészségesebb élet keresésére ösztökélnek.

Az ifjuság ujjászülető világa, amelynek most még csak li-

dércnyomásos éjszakáját éljük, egységes lesz. Mi egy új kulturát vagyunk hivatva létrehozni, mely sokban hasonló vonásokat fog mutatni a keresztény középkorhoz, de attól mégis eltérő lesz, mert egy göthei hasonlattal élve, mi a hegycsúcsra vezető szerpentinén ugyanarra az oldalra jutunk most vissza, mint amelyik oldalon a a vissza-vissza térő istenes vallásos korok fekszenek, de sokkal, de sokkal magasabban, mint az elmúlt középkorban szemlélhetjük.

Azt nem sokat kell mondanom, hogy az unitárius kereszténységre ebben az új theocentrikus korban igen nagy feladat vár. Hiszen az Istennek s vele együtt az összes vallási kérdéseknek új, vallásos jellegű, de egyben *nem a multtal azonos* megoldására van szükség. Hogy jelenleg az emberiség a mult vallásos formák felelevenítésével és újra való megerősítésével foglalkozik, ez ne ejtsen tévedésbe bennünket. A hanyatló korok szalmaszálbakapaszkodása ez. Augusztus korában százával épültek az új pogányság templomai és Horatiusék rendelésre írták a Carmen Saeculare. Mondvacsinált dicsősége volt ez csak a Pontifex Maximusnak. Az igazi győző, az igazi Triumfator Jézus maradt, akinek a követői az új, ifjú nemzedék, az újjászülető kor hősei, gondolkodói, vértanui lettek.

Ebben s mi újjászülető korunkban éppen így, nem a Pontifex Maximus talmi fénye és dicsősége marad felül, hanem az Istené, aki ma még néhány kigúnyolt u. n. rajongóban nyilvánul meg.

Az Isten egy! eddig is hirdettük, de az új korban az evangélium egy Istene valóban ura lett a lelkeknek. Az Isten személy! eddig is mondtuk, de most hinni is fogjuk, és érezni is fogjuk, hogy én a véges személy boldog viszonyban állhatok a Személyek Személyével, aki örök, aki végtelen. Az Isten gondot visel ránk s kezében tartja életünket, eddig is tanította a káté, de az új világban önmagunk életén fogjuk tapasztalni, hogy még hajszál sem esik le fejünkről az Ő tudta s akarata nélkül.

Ez az új világ ma még csak néhány lélekben született meg és van megszületendőben. A sok ezermillióhoz képest, talán csak néhány tiz vagy százezer. De ez a kis sereg diadalmas sereg, mert velük az Isten van, a lelkek Ura, a történelem Királya, az egyének és a nemzetek életének egyetlen és örök végcélja. Ő a kezdet és a vég, Ő az alfa és Ő az omega. Ez a régi igazság rövidesen megbizonyosodik az új ifjuság lelkében. *Iván László.*

Hittani tanulmányok.

5. §. *A teológia válsága.*¹ Ma általában sokat beszélnek a teológia válságáról. Sőt van teológiai rendszer, amely a krízis teológiájának nevezi magát. Azonban vigyáznunk kell. A krízis teológiája, a Barth Károly és társai által megindított teológiai rendszer azt érti a krízis alatt, hogy az ember állandóan Istennek döntő megítélése alatt áll. Mi azonban arról a krízisről kívánunk megemlékezni, amelybe a modern teológia belekerült az utolsó félszázadban, de különösen a háboru után, amikor a válság felszínre tört és öntudatosná lett. A válság maga nem a háborus lélek eredménye, amint némelyek gondolják, hanem sokkal régibb eredetű. Wobbermin szerint már 1889-ben, a Ritschl Albert halálával megkezdődött az által, hogy az ő követői a teológiát kizárólag történeti tudománynak tekintették, a systematikus kérdéseket is kizárólag történelmi módszerrel kezelték s ez úton vélték véglegesen megoldhatni. Ezt az irányzatot historizmusnak nevezik. Legtipikusabb alkotása ennek az irányynak Harnack Adolf: *Előadások a kereszténység lényegéről* c. műve, amelyben a szerző azt az álláspontot juttatja kifejezésre, hogy a kereszténység egész tartalma, igazságának természete történelmi úton és történelmi módszerrel oldható meg véglegesen.

Közvetlenül a háború előtt egy másik kiváló képviselője tűnt fel ennek az irányzatnak Troeltsch Ernő személyében. Troeltsch is a történelemmel és a történelem módszerével kívánta megmagyarázni a keresztény világszemlélet összes problémáit. Ő volt az, aki a teológiai kérdéseket szoros kapcsolatba hozta az általános vallástörténettel, ami által a teológiai tudományt jelentékenyen előbbre vitte.

---

¹ Ez a § D. G. Wobbermin: *Richtlinien der evangel Theologie* (1929) c, műve hasonló címet viselő fejezete alapján készült.